

Průzkum nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou

Luboš Machačko | Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování Litomyšl

KONTAKT machacko@seznam.cz

Úvod

Kostel sv. Víta

V říjnu roku 2009 proběhl v presbytáři kostela sv. Víta v bývalé obci Zahrádka u Ledče nad Sázavou průzkum středověkých nástěnných maleb. Objednatelem průzkumu byl NPÚ ú. o. p. v Telči, zhotovitelem byla Fakulta restaurování Univerzity Pardubice v Litomyšli.

Průzkum maleb v presbytáři navazoval a doplňoval průzkum maleb provedený prof. Jiřím Toroněm v letech 1975–1976.

Popis objektu

Kostel sv. Víta je jednodílný objekt, původně románského charakteru se středověkými nástěnnými malbami. Jedná se o poslední ze staveb, která zůstala stát z bývalého městečka Zahrádka. Stavba byla založena po roce 1219 v původně už románském slohu na místě starší sakrální stavby založené před rokem 1200 (objevené pod stávající podlahou presbytáře a lodí). Románská stavba zůstala z větší části zachována v dochovaném, později zbarokizovaném objektu kostela. Barokní přestavbu provedl Jan Leopold Donát, kníže z Trautsonu, v r. 1738. Při barokní přestavbě byl kostel prodloužen směrem k západu. Po požáru, který Zahrádku postihl v r. 1783, byl kostel obnoven až v r. 1787. Další úprava byla provedena v r. 1811 a po požáru v roce 1850. Ve 19.–20. století byla osazena secesní okna a provedena nová výmalba kostela.

Jak prokázal záchranný průzkum prováděný v letech 1975 a 1976, byl kostel sv. Víta v Zahrádce ve 14. století vyzdoben nástěnnými malbami. část nástěnných maleb pravděpodobně z let 1340–1350 se dochovala na východní a jižní straně presbytáře a severní stěně kostela. Malby byly odkryty a provizorně zajištěny v letech 1975 a 1976 restaurátorem ak. malířem prof. Jiřím Toroněm.¹ (viz. Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n. S. z roku 1975, Restaurátorská zpráva, zákresy a fotodokumentace z odkrývání středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce z roku 1976).

Popis maleb

Na čelní stěně presbyteria byly objeveny zbytky hustě pekovaných románských figurálních maleb, členěných do tří horizontálních pásů. Ve spodním pásu se nacházejí pravděpodobně postavy ze Starého zákona (střídající se mužské a ženské postavy)². Nad nimi je bílý dělicí pás s fragmentárně dochovanými zbytky románského písma. Celkem je odkrytých sedm nápisů, které jsou většinou neúplné a málo čitelné. Ve středním pásu jsou zobrazeny sedící světci se svatozářemi kolem hlav (apoštolové?). Nad nimi se opakuje další dělicí pás – bez nápisů. Z třetího pásu jsou dochovány pouze fragmenty maleb (nohy postav).

Na severní stěně presbyteria se nachází fragmentárně dochované zbytky maleb. V těchto dosud nečitelných fragmentech jsou sledovatelné jednotlivé linie, drobné detaily a barevné plochy, které svědčí o existenci dřívější výmalby.

¹ Toroň, Jiří: *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou 1976*

² *Zahrádka u Ledče, vyjádření k problematice bývalého kostela sv. Víta, NPÚ ÚP 2009*

Na jižní stěně se nachází dvě postavy, které navazují na spodní pás východní stěny. V pravé části stěny je dochován fragment kresby, provedené pravděpodobně uhlím. Kresba je díky svému dochování nečitelná.

V lodi byly objeveny údajně gotické malby, situovány na severní stěně a na přilehlé partii triumfálního oblouku. Zde se nachází jednoduchý mřížkový ornament a nad ním postava světce držícího nápisovou pásku. S touto postavou sousedí dochovaná ženská postava na přilehlé části severní stěny. Provedení se zdá být monochromní – pravděpodobně červenými okry. Severní stěna lodi je těžce poškozená stavebními úpravami, z výmalby se dochovaly pouze nečitelné barevné plochy na fragmentech silně pekované omítky. Z fragmentů se zdá, že v dolní části stěny probíhala malba draperie.

Průzkum

V minulosti, tedy v 70. a 80. letech 20. století, byl proveden v kostele sv. Víta sondážní průzkum a odkryv maleb a jejich provizorní zajištění. Cílem tohoto navazujícího průzkumu je upřesnění a doplnění informací o dochovaném stavu maleb v presbytáři kostela s využitím soudobých nedestruktivních a laboratorních metod. Bude proveden nedestruktivní vizuální průzkum v UV a infračerveném záření, bude provedena analýza odebraných vzorků za účelem zjištění stratigrafie barevných vrstev, techniky malby, druhu pojiva a použitých pigmentů. Je nutné provést revizi konsolidačního zásahu, jenž provedl prof. Toroň v letech 1975 a 1976 a stabilizovat malbu do doby, než bude přistoupeno k restaurátorským pracím.

Cíle průzkumu

1. upřesnění a doplnění informací o dochovaném stavu maleb v presbytáři kostela s využitím soudobých metod průzkumu (technika malby, druh pojiva a použitých pigmentů)
2. zmapování poškození maleb a provedených zásahů
3. provedení revize konsolidačního zásahu z roku 1976

Metody průzkumu

1. vizuální průzkum – prohlídka v běžném denním a razantním bočním osvětlení (VIS)
2. průzkum v ultrafialovém záření (UV)
3. průzkum v infračerveném záření (IR)
4. chemicko-technologická analýza odebraných vzorků barevných vrstev

Výsledky průzkumu

Povrch omítek i barevných vrstev je silně znečištěn, pokrývají jej rezidua sekundárních vrstev po předešlém odkryvu malby, prachové depozity, pavučiny a uhynulý hmyz. Malba je celoplošně hustě pekována a souvisle pokryta bělavým zákalem, což výrazně znesnadňuje čitelnost obsahu. Původní omítky s barevnou vrstvou se dochovaly pouze fragmentárně, do výšky cca 0.5 m od země absentují zcela. Původní omítky jsou obtmeleny vápenným tmelem za účelem zajištění proti odpadnutí (konsolidační zásah prof. Toroň z 80. let 20. st.). Tyto tmely jsou však po více než dvaceti letech na některých místech degradované, a proto neplní svoji funkci a je nutné je vyměnit. Perkusní metodou byly lokálně zjištěny dutiny v omítkové vrstvě.

V UV luminiscenci je dobře pozorovatelné mikrobiologické napadení omítek, nacházející se především v severovýchodním rohu presbytáře a lokálně i ve spodních partiích východní stěny a pravděpodobně i v ploše malovaného mřížového dekoru v levé i pravé části vítězného oblouku, kde byla patrná žlutooranžová luminiscence, což vedlo k odebrání dalších vzorků určených na identifikaci plísní. Také sekundární úpravy, jako tmely vyplňující peky či zajišťující omítku proti odpadnutí a jiné pozdější úpravy, které mají minimální luminiscenci, jsou dobře odlišitelné od výrazné luminiscence bělavého zákalu a originálních vrstev (vápno-běloba).

Východní stěna s malbou

Interiér kostela

IR průzkumem v presbytáři byla zvýrazněna malovaná podkresba, jejíž linie byly v denním světle zakryty bělavým zákalem. Nejvíce byl tento rozdíl patrný v čitelnosti detailů (obličej, nos, vlasy, oči) provedených štětcovou kresbou černým pigmentem. Došlo také k poměrnému zvýraznění některých částí nápisové pásky nad prvním pásem postav. Celkově však čitelnost výmalby zůstala na mnoha místech stále nejasná vzhledem k použité technice malby. Ta je provedena na poměrně silném vápenném nátěru, jehož tloušťka neumožňuje průnik IR paprsků k přípravné kresbě na vrstvě spodní.

V postavě světce na levé části vítězného oblouku přispěl IR průzkum k nepatrnému zvýraznění kresebných linií v obličejových partiích.

Laboratorní analýza potvrdila, že malba je provedena na jeden až dva vápenné nátěry běžnými dobovými pigmenty spojenými vápnem.

Cílem revize bylo zjistit a vyhodnotit současný stav dochované středověké výmalby, která prošla v 80. letech pod vedením prof. Jiřího Toroně konsolidačním zásahem.

Další fáze revize bylo zajištění a konsolidace rizikových míst omítek s malbou injektáží, obtmelením a lokální aplikací biocidního prostředku proti plísním a řasám.

Detail malby

Doporučený režim

V současné době jsou v kostele klimatické podmínky nevhodné pro dlouhodobé udržení dobré kondice maleb. Kostel je v současné době nevyužíván a i přes nespornou umělecko-historickou hodnotu maleb v interiéru stojí na okraji zájmu pam. péče. Stav jeho interiéru lze bez nadsázky označit za havarijní.

Je potřeba především vyřešit vlhkostní režim stavby. Je nutné zabránit průniku vlhkosti do objektu. Jedná se především o vzliňající vlhkost, která navíc ve spolupráci s kolísáním teplot vede k nevratné destrukci jak omítkových vrstev tak i samotné barevné vrstvy. Vlhkost je také příčinou poměrně masivního výskytu mikrobiologického napadení omítek.

Pro záchranu kostela je nutné neprodleně přistoupit k jeho celkové rekonstrukci. Dle mínění restaurátorů je nutné před jakýmkoli restaurováním maleb zajistit vhodné klimatické podmínky v interiéru. Projektová dokumentace k rekonstrukci objektu musí vzít v patřnost mj. vysokou umělecko-historickou hodnotu interiéru, ale také zcela výjimečnou situaci objektu dnes vytrženého z kontextu živé obce a již v přípravné fázi počítat s jeho smysluplným využitím v budoucnosti.

Údaje o akci

Objednatel: NPÚ ú. o. p. v Telči, Slavatovská 98, Telč 588 59

Zhotovitel: Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, Litomyšl 570 01

Průzkum provedli: Mgr. art. Luboš Machačko, BcA. Jana Dunajská, BcA. Lukáš Hřinda

Odborná spolupráce: Ing. Blanka Kolinkeová, Ing. Karol Bayer

Realizace průzkumu: říjen 2009

Průzkum nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou | Luboš Machačko

Kostel sv. Víta

Interiér kostela sv. Víta

Východní stěna s malbou

Pravá část malby

Detail malby